

RECENZJA

Dryll E., Cierpka A. (2011), *Psychologia narracyjna. Tożsamość, dialogowość, pogranicza*.
Warszawa: Wydawnictwo Eneteia

KAMIL JEZIEFSKI

Instytut Psychologii, Uniwersytet Jagielloński Kraków
Institute of Psychology, Jagiellonian University, Cracow

Omawiana książka stanowi zbiór dwudziestu trzech tekstów naukowych. Została opublikowana przez Wydawnictwo Eneteia jako trzecia od ubiegłego roku książka z zakresu psychologii narracyjnej. Weześniejsze: *Psychologia małych i wielkich narracji* i *Badania narracyjne w psychologii* pod redakcją Marii Straś-Romanowskiej, Bogny Bartosz i Magdaleny Żurko, chociaż formalnie nie stanowią jednej serii, to mają zbliżoną zawartość treściową, skład recenzentów, a także oprawę graficzną. Wszystkie z nich stanowią zbiór badań i rozważań pokazujących obecny stan wiedzy mieszczącej się w paradygmacie narracyjnym. Nazwiska redaktorów oraz recenzenta naukowego¹ należące do czołowych polskich psychologów zajmujących się tytułową dziedziną, mających już na swoim koncie redakcję dobrze ocenianych tomów², pozwalają spodziewać się publikacji na wysokim poziomie merytorycznym.

Czego, patrząc na tytuł, można spodziewać się po zawartości niniejszej książki? Czym jest tytułowa psychologia narracyjna? Jak stwierdzają redaktorki w rozdziale wstępnym, prekursorski okres dyskusji nad założeniami podstawowymi można uznać za zamknięty. Prawdopodobnie dlatego nie znajdziemy we wstępie nakreślenia granic paradygmatu, nie ma również rozdziałów udowadniających jej status, które do niedawna pojawiały się na początku niemal każdej książki dotyczącej tej tematyki. Jak wiadomo (i co poniekąd po-

twierdza niniejsza publikacja), fundamentalne pytania o tożsamość, w tym przypadku – psychologii narracyjnej, warto sobie zadawać wciąż na nowo. Ważne wydaje się pytanie nie tylko o to, czym jest, ale także o to, czym nie jest psychologia narracyjna. Podstawowe dla tego podejścia jest założenie, że osoba ujmuje swoje doświadczenie w formie opowiadania, a celem badań jest przede wszystkim odkrywanie jej sposobu rozumienia świata. W tym zakresie więc nie mieściłyby się raczej analizy literaturoznawcze czy rozważania nad tekstem narracji, których zamiarem jest poznanie nie tyle procesów psychicznych lub wyjaśnienie zachowania, ile struktury czy sposobu użycia języka.

Nasunąć może się też pytanie, czy psychologia narracyjna jest taką subdyscypliną teoretyczną jak psychologia osobowości czy pamięci albo jak psychologia kliniczna? Z pewnością koncepcje mówiące o narracyjnej strukturze wiedzy człowieka odnoszą się do szerokiego spektrum zagadnień teoretycznych i znajdują zastosowanie w różnorodnych obszarach praktycznych. Dlatego wydaje się, że psychologię narracyjną należałoby traktować raczej jako paradygmat obecny w rozmaitych dziedzinach psychologii.

Zatem jakie problemy porusza książka? W jakim stopniu treść odzwierciedla tak rozumiany tytuł? Podtytuł *Tożsamość, dialogowość, pogranicza* nie wskazuje na jakąś wybraną kategorię zagadnień pozostających

w polu zainteresowań autorów, a wręcz sugeruje szeroką tematykę i pewną jej nieokreśloność. W opublikowanym tomie znajdziemy artykuły poruszające bardzo różne tematy: z odmiennych dziedzin teoretycznych (od osobowości, emocji i motywacji, aż po antropologię) i stosowanych (szczególnie z szeroko pojętej psychologii zdrowia i klinicznej), a także opisy badań nad używaniem argumentów, kompetencją narracyjną czy wytworami kultury, znajdujące się na granicy psychologii narracyjnej lub nawet wychodzące poza nią. W sporej części rozdziałów widoczne jest zainteresowanie rozwojem człowieka w biegu życia.

Poszczególne rozdziały zostały pogrupowane w cztery części. Kryterium, którym się kierowano w ich wyróżnieniu i doborze do nich treści rozdziałów, niestety nie zawsze jest jasne dla czytelnika. Przedmiotem pierwszej części, zatytułowanej *Dialogiczność narracji*, jest wewnętrzna aktywność dialogowa. Druga część – *Narracja tożsamościowa i teoria umysłu* – zawiera trzy teksty o tożsamości narracyjnej oraz jeden o teorii umysłu. Trzecia część – *Narracje a rozwój osobisty* – obejmuje bardzo zróżnicowane zagadnienia: od rozważań o zagrożeniach okresu ponowoczesności dla rozwoju osobowego, aż po badania nad funkcją doświadczeń związanych z jazdą konną. W centrum zainteresowania części czwartej są osoby niepełnosprawne fizycznie, a także psychicznie. W piątej części znajdziemy rozdziały dotyczące osób doświadczających chorób zagrażających życiu, a także analizy dzieł literatury i sztuki czy teksty antropologiczne. Jej tytuł *Pogranicza* prawdopodobnie ma odnosić się do wszystkiego, co jest poza granicami dotychczasowych rozdziałów (bo tematy spoza granic psychologii narracyjnej można odnaleźć w każdym z nich).

Podobnie jak odmienne są zagadnienia poruszane w poszczególnych rozdziałach, zróżnicowany jest także ich poziom. W publikacji znajdziemy z jednej strony rozważania i badania ważne, odkrywcze i dobrze przeprowadzone, z drugiej – takie, które w niewielkim stopniu spełniają wymienione kryteria. Przyglądając się bardziej szczegółowo zawartości

publikacji, zacznę od pokazania tego, co najważniejsze, czyli treści wartych przeczytania, a następnie wskażę pojawiające się niedociągnięcia.

Niewątpliwie do najciekawszych tekstów należy rozdział autorstwa Jana Ciecucha w sposób krytyczny odnoszący się do Dana McAdamsa rozumienia pojęcia tożsamości narracyjnej. Twórca koncepcji historii życia definiuje tożsamość jako opowieść o życiu, która integruje odmienne elementy biografii i tym samym nadaje życiu osoby pewien stopień jedności i prawdopodobieństwa. Głównym zarzutem sformułowanym przez Ciecucha jest brak rozróżnienia między wskaźnikiem a *indicatum* (wskazywaną cechą, nieobserwowalną bezpośrednio, której operacjonalizacją jest wskaźnik). Czy historia życia jest nowym *indicatum*, odmiennym od ujęcia tożsamości w koncepcji Erika Eriksona? Czy może propozycją nowego wskaźnika tej samej tożsamości, o której mówią inni twórcy? Jaka relacja łączy opowiedzianą historię życia z tożsamością narracyjną? Ciecuch wskazuje na konsekwencje przyjętych rozwiązań. Zauważa, że postawienie znaku równości między tymi dwoma aspektami, co wydaje się czynić D. McAdams, prowadzi do niebezpieczeństwa dogmatyzmu w przywiązaniu do metody narracyjnej. Powiązany z powyższym jest również zarzut o trudności w integracji z innymi teoriami osobowości, a szczególnie braku odniesienia do koncepcji tożsamości wyrastających z typologii Jamesa Marcii³.

Warto zauważyć, że w psychologicznych koncepcjach i badaniach nad tożsamością istnieje wiele aspektów wymagających wyjaśnienia na poziomie pełnych podstaw. Między innymi nie jest jasno określona relacja terminu tożsamości psychospołecznej z tożsamością osoby, o której mówią filozofowie oraz z klinicznymi koncepcjami zburzeń tożsamości. Oczywiście niejasności na poziomie definicyjnym zwykle mają swoje konsekwencje na polu empirycznym. Przykładowo wcale nie jest jasne, czy można mówić o tożsamości narracyjnej osób z niepełnosprawnością intelektualną. Urszula Dębska i Anna Szem-

plińska w rozdziale *Niepełnosprawność intelektualna w kontekście narracyjnym* powołując się na przeprowadzone badania, wskazując, że osobom niepełnosprawnym nie można odmówić możliwości konstruowania własnej tożsamości mimo mniejszych możliwości poznawczych. Natomiast D. McAdams (2001) za Tilmannem Habermasem i Susan Bluck (2000) twierdzi, że do zrozumienia biegu swojego życia potrzebne są zaawansowane narzędzia poznawcze, w tym umiejętność myślenia abstrakcyjnego. Czy to poczucie tożsamości, o którym mówią wymienione autorki, jest tym samym, o którym mówi McAdams lub inni badacze?

W tematyce kształtowania się tożsamości na uwagę zasługują badania Anny Cierpki nad narracjami autobiograficznymi adolescentów. Pozostają one w nurcie wcześniejszych zainteresowań autorki nad kontekstem rodzinnym rozwoju. W tym przypadku ciekawe są wykryte związki między jakością relacji rodzinnych a tożsamością narracyjną adolescentów. Dzięki złożonym autorskim analizom tekstu oraz połączeniu danych ilościowych i jakościowych zostało pokazane znaczenie bliskich relacji dla kształtowania się tożsamości osobowej. Stosowana metoda analizy tekstu autobiografii została wykorzystana także w innych badaniach prezentowanych w niniejszej książce. Do nich należą badania nad narracjami autobiograficznymi osób doświadczających chorób zagrażających życiu. Mimo sporego zróżnicowania grupy badawczej wykryto powtarzające się treści i cechy struktury opowieści. Otrzymane wyniki są dobrym przyczynkiem do postawienia dalszych hipotez o funkcjonowaniu psychologicznym osób chorych somatycznie i o przeznaczonych im sposobom wsparcia psychologicznego. Mogą jednocześnie stanowić przesłankę do bardziej ogólnych rozważań o zmienności tożsamości narracyjnej w ciągu życia.

Zaglądając do omawianej pozycji, warto przyrzeć się propozycji, wysuniętej przez Urszulę Tokarską, narzędzia stymulowania rozwoju osób dorosłych – gry autobiograficznej (zob. Demetrio, 1999) zatytułowanej *W osiemdziesiąt historii do-o-kola życia*. Za-

daniem gry jest dostarczenie narzędzi do autorefleksji dotyczącej wybranych aspektów funkcjonowania (np. relacji z innymi ludźmi, jak i postawy wobec trudności życiowych) oraz całości własnej biografii. Jej forma jest zbliżona do gry planszowej, uczestnicy poruszają się po polach, z którymi są związane różnorodne zadania do wykonania, polegające najczęściej na analizowaniu opowiadań oraz tworzeniu historii na podstawie własnej biografii. Gra jest bardzo rozbudowana, ale jednocześnie jej forma dopuszcza możliwość sporych modyfikacji lub korzystania tylko z jej fragmentów. Niewątpliwą zaletą (szczególnie istotną w kontekście współcześnie obserwowanego rozdźwięku między teorią a praktyką psychologiczną) jest dopracowane podłoże teoretyczne oparte na koncepcjach rozwoju człowieka w ciągu życia i psychologii narracyjnej. Proponowane narzędzie wydaje się mieć dość duży potencjał do wykorzystania w szerokiej gamie oddziaływań na rozwój dorosłych. Przykładowo wartościowe mogłoby być zastosowanie go w szkoleniach profesjonalistów świadczących pomoc innym ludziom, jednak na razie brakuje badań jego skuteczności.

Przedstawiana książka nie jest pozbawiona pewnych niedociągnięć. Chyba najbardziej widoczne są braki w opisie części metodologicznej niektórych prezentowanych badań – procedury, osób badanych czy zastosowanych metod. Przykładowo w rozdziale *Negocjowanie znaczeń w dialogach wewnętrznych z wyobrażonymi rozmówcami* właściwie nie scharakteryzowano grupy osób uczestniczących w badaniu, a o jej liczebności można jedynie wnioskować z liczby zwróconych kwestionariuszy. Czasami pojawia się w części prezentacji wyników ich interpretacja i wyjaśnianie, co w pewnym stopniu zaburza jasność wводу. Tak jest na przykład w rozdziale *Tożsamość narracyjna pisarzy a relacje z ojcem*. Sporadycznym, ale poważniejszym brakiem jest wysuwanie nie w pełni uprawnionych wniosków. W tym samym rozdziale, na podstawie wyników pokazujących związek postrzegania relacji z ojcem⁴ z klimatem emocjonalnym autonarracji, stwierdzono że „to

nie matka będzie determinowała, w jakim odcieniu dziecko będzie interpretowało swoje późniejsze uczucia” (s. 176) i „ojciec jest postacią bardziej znaczącą dla stworzenia obrazu rodziny” (s. 178).

W badaniach jakościowych, w tym też narracyjnych, dość często grupy, na których się je przeprowadza, są małe. Zabiegiem, który ma w takich przypadkach zwiększyć rzetelność badania, jest zapewnienie względnej homogeniczności grupy. Większość z prezentowanych badań niestety była prowadzona na małych grupach osób badanych, a zarazem dość zróżnicowanych. Dlatego wyprowadzane na ich podstawie wnioski często wymagają dalszego potwierdzenia w ściślej określonych

grupach, ale jednocześnie stanowią dobry punkt wyjścia do dalszych badań.

Obecne w książce zagadnienia rozwoju w ciągu życia sugerują, że paradygmat narracyjny jest szczególnie przydatny w ujmowaniu człowieka jako zmieniającej się osoby. Co więcej, treść wskazuje, że narracyjne ujmowanie zmian w życiu człowieka może przynieść korzyści dla różnorodnych dziedzin. Po książkę na pewno warto sięgnąć, aby znaleźć inspirację do własnych rozważań z wybranych przez czytelnika zagadnień. Nawet jeżeli analizy i badania nie będą rozstrzygające, to stanowią dobry przyczynek do dalszych dociekań i pokazują problemy wymagające większego zainteresowania.

PRZYPISY

¹ Maria Straś-Romanowska.

² Dryll E., Cierpka A. (red.) (2004). *Narracja: koncepcje i badania psychologiczne*. Warszawa: Wydawnictwa Instytutu Psychologii PAN. Straś-Romanowska M. (red.) (2000), *Metody jakościowe w psychologii współczesnej*. Wrocław: Wydawnictwo UWr.

³ Przyczynek do wzajemnego odniesienia tych dwóch sposobów ujmowania tożsamości podjąłem w innym miejscu (Jezierski, 2010).

⁴ Nie prezentowano wyników z matką.

BIBLIOGRAFIA

- Habermas T., Bluck S. (2000), Getting a Life: The Emergence of the Life-Story in Adolescence. *Psychological Bulletin*, 126, 748–769.
- Jezierski K. (2010), Zagadnienie tożsamości w ujęciach Dana P. McAdamsa i Erika H. Eriksona. *Psychologia Rozwojowa*, 15, 4, 93–102.
- McAdams D. (2001), The Psychology of Life stories. *Review of General Psychology*, 5 (2), 100–122.